

*Чути і спілкуватися.
Крок за кроком з батьками.
Методичний супровід та
психологічна підтримка*

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ
ПОСІБНИК ДЛЯ ПЕДАГОГІВ ТА
БАТЬКІВ

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ СПЕЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ І ПСИХОЛОГІЇ
ІМЕНІ МИКОЛИ ЯРМАЧЕНКА

**ЧУТИ І СПІЛКУВАТИСЯ. КРОК ЗА КРОКОМ З БАТЬКАМИ.
МЕТОДИЧНИЙ СУПРОВІД ТА ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА**

Навчально-методичний посібник для педагогів та батьків

Київ

2023

УДК 376.015.3-056.263-053

*Рекомендовано до друку вченою радою Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України
(протокол №8 від 19.10.2023 р.)*

Авторський колектив: В. В. Жук (розділ 1), В. В. Литвинова (розділ 2), С. В. Литовченко (розділ 3).

Рецензенти:

Круглик О. П. – кандидат педагогічних наук, доцент, заступник декана факультету спеціальної та інклюзивної освіти з наукової роботи та міжнародних відносин, доцент кафедри логопедії та логопсихології Українського державного університету імені Михайла Драгоманова;

Савчук О. О. – директор Комунального закладу «Чернівецький обласний навчально-реабілітаційний центр №1».

Жук В.В., Литвинова В.В., Литовченко С.В. Чути і спілкуватись. Крок за кроком з батьками. Методичний супровід та психологічна підтримка: навчально-методичний посібник для педагогів та батьків. Київ, 2023. 57 с.

У навчально-методичному посібнику представлено особливості розвитку, навчання та виховання дітей з порушеннями слуху раннього та дошкільного віку; методичні рекомендації щодо організації попереджувально-розвивального середовища, що сприяють забезпеченню індивідуальних потреб дитини в умовах закладу освіти та вдома.

Адресовано педагогам закладів дошкільної освіти, фахівцям (консультантам) інклюзивно-ресурсних центрів, центрів раннього втручання, методичним працівникам, студентам педагогічних вузів, батькам дітей з порушеннями слуху.

УДК 376.015.3-056.263-053

**© Інститут спеціальної педагогіки і психології
імені Миколи Ярмаченка НАПН України, 2023
© Авторський колектив, 2023**

ЗМІСТ

Вступ	4
Розділ 1. Перші кроки для розвитку дитини	6
Слух, порушення слуху	
Раннє втручання допоможе попередити і подолати труднощі	
Якою мовою спілкуватися і навчати	
Яких правил необхідно дотримуватися, розмовляючи з дитиною словесною мовою	
Особливості навчання дітей з порушеннями слуху	
Слухопротезування	
Існує думка ... або правда чи неправда	
Слухомовленнєва поведінка	
Розділ 2. Розвиток слухового сприймання та мовлення	23
Оцінка слухової функції	
Розвиток слухового сприймання та комунікації	
Розділ 3. Відвідування ІРЦ. Поради батькам	34
Реєстрацію на порталі Автоматизованої системи «ІРЦ», подання заяви на проведення комплексної оцінки розвитку дитини	
Поради батькам, які планують проведення комплексної оцінки розвитку дитини в інклюзивно-ресурсному центрі	
Варіанти здобуття дошкільної освіти для дітей з порушеннями слуху	
Коротко про освітні труднощі та рівні підтримки	
Рекомендована література	50
Корисні ресурси	52
Додаток	53

Вступ

Порушення слуху у ранньому віці впливає на розвиток дитини. Насамперед, порушення слуху позначається на мовленнєвому розвитку дитини, може стати перешкодою для встановлення соціальних контактів, ускладнювати процес пізнання довкілля. Відсутність або недостатність слухових відчуттів (вражень), зниження можливості сприймати звуки оточуючого середовища, зокрема мовлення, власний голос, впливає на природній шлях розвитку дитини, зумовлює труднощі у спілкуванні та взаємодії з навколишнім середовищем, відтак виступає бар'єром у розвитку пізнавальних можливостей, мовлення, першочергових вмінь та навичок, зокрема слухових.

Саме рання діагностика порушень слуху і своєчасна реабілітація мінімізують негативний вплив зниження слуху на розвиток дитини. За таких умов основним завданням виступає попередження виникнення вторинних відхилень у розвитку дитини.

Важливою у такому контексті є інформаційно-психологічна підтримка батьків, що сприяє ранній систематичній сурдопедагогічній допомозі, організації адекватного слухопротезування, створенню комунікативно насиченого середовища вже на ранніх етапах. Доведено, що діти з порушеннями слуху, які були задіяні у програмі раннього втручання, мають кращі навчальні та соціальні навички у порівнянні із однолітками, які таку послугу не отримали.

Необхідним є створення умов, що дозволяють дитині розвивати слухове сприймання, навички орієнтування, спілкування, сприймання та розуміння мовлення, володіння жестовою мовою. У такому контексті важливими є слухопротезування, створення розвивального, комунікативно насиченого середовища навколо дитини, супровід фахівців, що уможливорює наближений до природного шлях розвитку вмінь та навичок. Враховуючи важливість

раннього віку необхідно максимально ефективно використати цей час для різнобічного повноцінного розвитку дитини.

Діагностуючи порушення слуху у дитини, батьки часто опиняються у ситуації невизначеності, їм бракує необхідної інформації та підтримки. Посібник покликаний надати корисну інформацію, підказки про перші кроки, які слід здійснити в такій ситуації.

Розділ 1

Перші кроки для розвитку дитини

Найдорожчий скарб кожного народу – його діти

Софія Русова

У батьків, які дізналися, що їхня дитина погано чує, попереду шлях від хвилювання за подальшу долю малюка до усвідомлення тих викликів, які постали, вибору та реалізації ефективної стратегії дій.

Батьки є головними людьми у житті кожного малюка, першими вчителями, що закладають основу для подальшого особистісного, пізнавального, соціального розвитку. Саме вони будують фундамент дорослого життя дитини, їхні рішення визначальні для обрання способів комунікації, кола спілкування і соціального оточення, освітнього маршруту.

З практичного досвіду роботи з родинами, в яких зростають діти з порушеннями слуху, знаємо, що цей шлях буває непростим, але завжди цікавим, сповненим надії, маленьких і великих перемог. Деякі батьки щиро зазначають, що після того, як було діагностовано порушення слуху у дитини, їхнє життя стало навіть яскравішим, змістовнішим, цікавішим, ніж раніше. З'явилися нові цілі і всі вони цілком досяжні! Успіхи – це завжди привід для радості і гордості за дитину.

Перший крок – прийняти дитину такою, якою вона є, милою, чарівною, цікавою, люблячою, найкращою і найціннішою для мами й тата, дідусів та бабусь. Адже, порушення слуху – не єдина і аж ніяк не головна особливість вашого малюка. Виросте він, перш за все, особистістю, сподіваємося, доброю, чуйною, мудрою, порядною.

Наступний крок – визначити що, коли і як робити аби підтримати свого малюка, як діяти. Щоб допомогти дитині почуватися впевнено, бути щасливою, знайти своє місце у житті, батькам знадобляться знання про особливості дитини, можливості її розвитку, прийоми навчання та виховання.

Важливо знати, що сучасні медико-технічні та психолого-педагогічні технології здатні допомогти дитині з порушенням слуху будь-якого ступеню почути світ.

В Україні у 2021 році законодавчо унормовано обов'язковий неонатальний скринінг слуху (Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 09.06.2021 р. № 1144 «Про затвердження порядку скринінгу слуху дітей» (чинний з 01 січня 2022 року). Передбачено скринінг слуху:

- впродовж першого місяця життя дитини, перед зарахуванням до закладу дошкільної освіти, але не пізніше досягнення ними 3 річного віку та
- перед зарахуванням до закладу загальної середньої освіти, але не пізніше досягнення ними 6 річного віку відповідно.

Всі діти, у яких при повному діагностичному аудіологічному обстеженні встановлений діагноз порушення слуху, підлягають обліку з метою організації подальшого спостереження та ранньої інтервенції: лікування, слухопротезування та/або кохлеарної імплантації, реабілітаційних заходів. Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку забезпечення осіб з інвалідністю, дітей з інвалідністю, інших окремих категорій населення медичними виробами та іншими засобами» від 3.12.2009 р. № 1301 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 24.02.2021 р. № 141) кохлеарні імпланти та мовленнєві процесори зазначено серед протезів, які мають право отримати громадяни на безоплатній основі та передбачено першочергове забезпечення ними дітей. Згідно Постанови Кабінету Міністрів України від 3.03.2021 р. № 181 «Деякі питання впровадження та реалізації нового механізму фінансового забезпечення надання третинної (високоспеціалізованої) медичної допомоги в окремих науково-дослідних установах Національної академії медичних наук» зі змінами, внесеними постановою Кабінету Міністрів України від 28.02.2022 р. № 171 до переліку послуг входить не лише одностороння, а й одночасна білатеральна кохлеарна імплантація при сенсоневральній глухоті, також кохлеарна імплантація при аномалії внутрішнього вуха, імплантація системи кісткової звукопровідності.

Слух допомагає орієнтуватися у просторі, є важливим джерелом отримання інформації, пізнання довкілля. Стан слуху впливає на оволодіння словесним мовленням, має для дитини комунікативне, соціальне значення, оскільки опосередковано забезпечує задоволення потреби у спілкуванні. Вкрай значущою є ще одна функція слуху – безпеки життєдіяльності. Звуки супроводжують роботу приладів, рух машин, діяльність людей, переміщення різноманітних об'єктів. Певні звучання можуть свідчити про загрозу, необхідність відреагувати, змінити місце розташування.

Слух – це відображення дійсності у формі звукових явищ, здатність людини (живого організму) сприймати і розрізняти звуки. Ця здатність реалізується завдяки дії органу слуху або слухового аналізатора.

Слуховий аналізатор складається з

- периферійного або рецепторного відділу: зовнішнє, середнє та внутрішнє вухо;
- центрального або коркового відділу, який розташований у скроневих ділянках великих півкуль головного мозку.

Людина сприймає звуки у діапазоні від 16 до 20000 Гц. Словесне мовлення звучить у межах 100-1200 Гц.

Слух порушується, коли ушкоджено слуховий аналізатор у його периферійному або центральному відділі. Порушення слуху у дітей бувають вродженими або набутими. Спричинити їх можуть деякі інфекційні захворювання, травми, неконтрольоване вживання антибіотиків, спадковість тощо.

Порушення слуху вважають стійким, якщо з часом ознак покращення функції не спостерігається, медичні заходи виявляються неефективними.

Діти з порушеннями слуху різняться за ступенем втрати слуху, часом її виникнення, характером порушення та іншими суттєвими ознаками.

Ступінь порушення слуху може суттєво відрізнятись. При важких порушеннях людина в змозі почути лише найгучніші сигнали біля вуха. Натомість незначне зниження слуху дозволяє сприйняти більшість звуків

довкілля, в тому числі мовлення, лише незначною мірою ускладнює звичне спілкування.

Згідно міжнародної класифікації виокремлюють чотири ступені порушення слуху. Критерієм поділу на ступені є середня втрата слуху на частотах 500-2000 Гц.

I ступінь – до 40 дБ;

II ступінь – 41-55 дБ;

III ступінь – 56-70 дБ;

IV ступінь – 71-90 дБ

Якщо втрата слуху є більшою ніж 90 дБ, діагностують глухоту.

Доцільно перевіряти слух кожної новонародженої дитини. Без спеціального обстеження самотійно батьки не завжди можуть помітити порушення слуху у малюка.

Вчасно поставлений діагноз дозволяє: забезпечити можливість чути мовлення та навколишні звуки шляхом слухопротезування, правильно організувати спілкування з дитиною, вплинути на розвиток вже на ранніх етапах, попередити можливі труднощі, подолати вторинні наслідки порушення слуху.

Якщо вчасно і якісно не допомогти дитині, то вроджена втрата слуху або порушення, що виникло у ранньому віці, вплине на розвиток дитини та призведе до появи деяких особливостей. Серед наслідків порушення слуху: зменшення рівня безпеки (може не почути звук, який свідчить про наближення загрози); обмеження кількості інформації (повною мірою не сприймає звуки довкілля, розповіді батьків); труднощі спілкування (без своєчасної кваліфікованої допомоги не навчається розуміти словесне мовлення та говорити, не має спільного з батьками мовного засобу спілкування, якщо зростає не у жестомовній родині); можливі проблеми встановлення соціальних зав'язків; специфічність мовлення (його розуміння і продукування). Найбільша

специфіка спостерігається у мовленнєвому розвитку. Для нього характерні: недоліки звуковимови, обмежений словниковий запас, аграматизми – помилки у письмі через погане засвоєння звукового складу слів, неточне розуміння і неправильне використання слів у мовленні, неправильна побудова речень, неправильне узгодження слів у реченні, погане розуміння мовлення оточуючих, обмежене розуміння прочитаного. Однак, такі особливості можна мінімізувати або попередити. Ступінь вираженості специфіки розвитку значною мірою залежить від умов розвитку, зокрема часу початку корекційно-компенсаторного впливу, його якості. Доцільна педагогічна допомога здатна не тільки скоригувати розвиток дитини із зниженим слухом, а й попередити його відставання.

Якщо вчасно і кваліфіковано не розпочати навчання словесного мовлення або не організувати природне спілкування засобами жестової мови, то виникають вторинні порушення, пов'язані з відсутністю повноцінної комунікації та обмеженням можливості передавати / отримувати інформацію, досвід тощо: зниження аналітичності зорового сприймання, механічність образної і словесної пам'яті, недорозвинення мислення, як наочно-дійового і наочно-образного, так і словесно-логічного, уповільнення темпів психічного розвитку в цілому.

Водночас, правильно організована підтримка дає вражаючі результати. Історія знає чимало випадків, коли глухі від народження люди ставали видатними вченими, відомими поетами, письменниками, художниками, керівниками виробництва тощо. Глухі і слабочуючі діти мають необмежені можливості розвитку. Неушкоджений інтелектуальний потенціал, компенсаторні можливості збережених аналізаторів дозволяють не тільки скоригувати розвиток, а й попередити недорозвинення.

Останні десятиріччя відзначилися суттєвими змінами у системах допомоги дітям з порушеннями слуху у світі, зумовленими:

- розвитком медичних технологій, що дозволило успішно коригувати слух;

- удосконаленням технічних засобів допомоги людям з порушеннями слуху, які уможливили ранню діагностику порушень слуху, раннє і більш якісне слухопротезування, зробили більш технологічним та ефективним процес навчання, в тому числі словесного мовлення,
- ідеологічними трансформаціями, які змістили акценти у ставленні суспільства до осіб з порушеннями слуху від розуміння їхньої сенсорної і мовленнєвої своєрідності як відхилення від норми до визнання розмаїття можливостей, мовних та культурних традицій природним явищем, а не підставою для соціальної ізоляції та сегрегації,
- створенням і впровадженням дієвих освітніх технологій, спрямованих на врахування особливостей та задоволення потреб кожної дитини.

Раннє втручання допоможе попередити і подолати труднощі

Слух дитини необхідно перевірити у перші місяці, краще дні, життя малюка.

Дуже важливо якомога раніше виявити у немовляти порушення слуху, щоб вже в перші місяці життя почати діяти: забезпечити звукову стимуляцію шляхом слухопротезування, правильно спілкуватися з дитиною, вчити слухати та користуватися мовленням для спілкування, розвивати слухове сприймання, надавати фахову підтримуючу (корекційну) допомогу, впливати на розвиток дитини в умовах сім'ї.

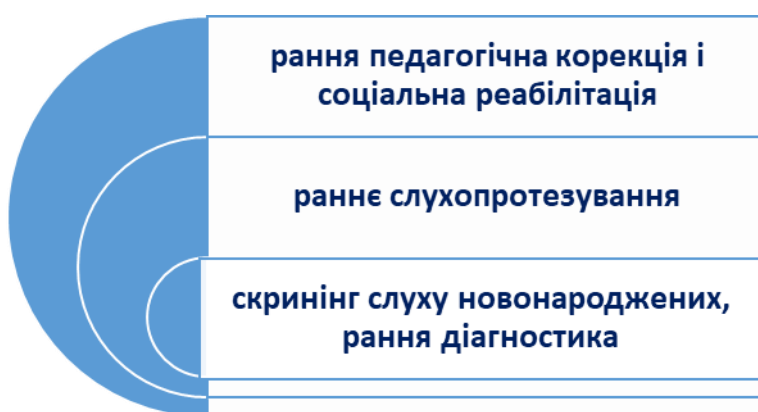
Якщо новонародженому малюкові не проводили скринінгу слуху, то при виникненні підозри про порушення слуху батькам слід негайно звернутися за консультацією до міського чи обласного сурдологічного кабінету, або у дитячу поліклініку до лікаря отоларинголога. Це дасть змогу організувати комплексну допомогу у найбільш сприятливий ранній період розвитку.

Рання діагностика та раннє слухопротезування не достатні для того, щоб розвиток дитини з порушенням слуху відбувався згідно вікових норм. Важливим є ранній початок педагогічної підтримки.

У 2007 році об'єднаною комісією по слуху дітей (США) був сформульований Стандарт раннього виявлення і корекції порушень слуху, який згодом став загальноприйнятим і отримав назву «1-3-6» відповідно до граничних оптимальних вікових меж виявлення порушення (до 1 місяця), визначення ступеня та характеру порушення (до 3 місяців) та початку корекційно-реабілітаційних заходів (до 6 місяців). Відтоді неонатальний скринінг слуху запровадили на державному рівні понад 50 країн світу (США, Канада, Великобританія, Бельгія, Голландія та ін.), а практика раннього втручання стала обов'язковою на європейському просторі.

В Україні зусилля науковців, громадських організацій, дотичних відомств спрямовуються на розроблення і впровадження Програм раннього втручання, зокрема й для дітей з порушеннями слуху. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 26.05.2021 р. № 517-р схвалено Концепцію створення та розвитку системи раннього втручання.

Перші етапи підтримки:

Починати навчати потрібно одразу після того, як виявлене порушення слуху у дитини.

Якою мовою спілкуватися і навчати

Мови навчання і спілкування з дитиною з порушенням слуху: словесна та жестова.

У багаторічній практиці навчання дітей з порушеннями слуху мають місце чистий усний (використання словесного мовлення) та мімічний (використання жестового мовлення) методи навчання, кожний з яких має і недоліки, і безперечні надбання. У більшості країн світу у наш час співіснують різні підходи і методи: верботональний, слуховий, СУГ (слухай, учись, говори), метод тотальної комунікації, аудіовербальний та інші.

Нині в Україні законодавчо затверджено білінгвальний підхід у навчанні дітей з порушеннями слуху, який передбачає вільне рівноправне вживання словесної та жестової мови як засобу спілкування та навчання. Для уточнення звуко-буквеного складу слів, кращого його запам'ятання використовують дактиль-ручну азбуку, знаки якої позначають букви алфавіту.

**Яких правил необхідно дотримуватися,
розмовляючи з дитиною словесною мовою**

Щоб розвивалося словесне мовлення дитини з порушенням слуху, з нею необхідно багато спілкуватися. Словесне мовлення дитини потрібно формувати під час спілкування у спільній діяльності: виконання побутових дій, режимних моментів, малювання, ліплення, конструювання, гри тощо.

Щоб зрозуміти усне мовлення люди з порушенням слуху використовують власний слух (його залишки має кожна людина, а слухопротезування їх суттєво збільшує) та зорове сприймання рухів артикуляційних органів, виразу обличчя мовця, ситуації спілкування тощо. З поміж усіх фонем добре розрізняються 15,

тому до слухового та зорового сприймання додається ще й домислювання, прогнозування.

Під час усного спілкування необхідно дотримуватися кількох правил:

1. Спілкуватися у добре освітленому місці.
2. Повернутися обличчям до дитини, не відвертатися.
3. Вимовляти чітко, говорити у середньому темпі, природно, емоційно.
4. Добирати прості речення, широковживані слова.
5. Використовувати природні жести (наприклад, вказівний жест).
6. Спілкуючись знаходитися близько до дитини.

Якщо дотримуватися цих правил, буде простіше залучити малюка до спілкування, а йому легше зрозуміти співрозмовника.

Особливості навчання дітей з порушеннями слуху

Дитині з порушенням слуху, починаючи з раннього віку, необхідні заняття із сурдопедагогом. Де знайти сурдопедагога батькам порадять у інклюзивно-ресурсному центрі. Такі фахівці є у спеціальних закладах, профільних центрах, деяких інклюзивних садочках та школах, центрах раннього втручання. Заняття мають бути систематичними і не обмежуватися роботою фахівців у навчальних кабінетах. Сурдопедагог допоможе батькам правильно організувати взаємодію з дитиною, створити розвивальне середовище вдома, навчить як стимулювати і підтримувати мовленнєвий розвиток під час повсякденного спілкування, закріплювати сформовані на спеціальних корекційно-розвиткових заняттях навички та використовувати їх у повсякденному житті.

Допомога сурдопедагога та підтримка батьків необхідна кожній дитині з порушенням слуху, де б вона не навчалася.

Діти з порушеннями слуху отримують освіту у:

- спеціальних закладах освіти (спеціальних дитячих садочках або спеціальних групах; спеціальних школах; навчально-реабілітаційних центрах);
- інклюзивних групах та класах закладів дошкільної та загальної середньої освіти.

У спеціальній школі особлива увага приділяється корекційно-розвитковій роботі, спрямованій на максимальне збереження та розвиток залишкового слуху (із спостереженням за динамікою розвитку слухової функції), формування вимови, розвиток словесного мовлення; компенсаторний розвиток з використанням української жестової мови, білінгвального підходу (згідно Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про спеціальну школу та Положення про навчально-реабілітаційний центр» від 6.03.2019 р. № 221).

У школі з інклюзивним навчанням особлива увага приділяється створенню умов для соціалізації дітей, забезпеченню корекційно-розвиткового впливу у відповідності до потреб конкретної дитини.

Місце навчання для дитини обирають батьки. Щоб не помилитися, необхідно знати про всі можливі варіанти, переваги і недоліки кожного, врахувати особливості конкретної дитини.

Щоб допомогти дитині з порушенням слуху, радимо батькам:

1. У перший місяць життя перевірити слух дитини.

2. Забезпечити раннє слухопротезування дитини на обидва вушка.

3. Обрати навчальний заклад, в якому буде перебувати дитина, та надаватися спеціальна педагогічна допомога.

4. Організувати навчальне середовище вдома: постійно розмовляти з дитиною, все називати, коментувати і пояснювати та проводити заняття з розвитку слухового сприймання, мовлення (словесного, жестового) і формування вимови.

Медико-технічні розробки останніх років надають можливість суттєво розширити діапазон та якість сприймання звуків довкілля, в тому числі мовлення, для більшості осіб з порушеннями слуху завдяки застосуванню високотехнологічних слухових апаратів та кохлеарних імплантів.

Однак, користування технічними засобами корекції слуху саме по собі не вирішує усіх слухомовленнєвих проблем. Дитину необхідно навчити використовувати покращені слухові можливості, виявляти, розрізняти, впізнавати, аналізувати звуки, встановлювати зв'язки між ними і джерелами звучання, сприймати звернене мовлення та розуміти значення мовленнєвих одиниць, говорити.

Кохлеарна імплантація

У світі понад 450 тис. імплантованих осіб. У деяких країнах 80-90% глухих дітей мають КІ. Кількість імплантованих у світі стрімко зростає.

В Україні більше 2500 носіїв КІ (за даними асоціації носіїв кохлеарних імплантів).

Кохлеарна імплантація:

- забезпечує достатній слух для сприймання мовлення,
- створює слухове підґрунтя для розвитку власного мовлення,
- уможлиблює процес комунікації на слуховій основі, встановлення соціальних контактів із найширшим колом осіб,
- є найефективнішим методом медико-педагогічної реабілітації людей з важкими порушеннями слуху.

Існує думка ... або правда чи неправда?

Міф 1. Перевіряти слух треба лише тим дітям, які вчасно не заговорили та зовсім не реагують на звуки. До 2-3 років не варто «панікувати», можна почекати, адже, трапляється, починають говорити і пізніше, особливо хлопчики.

Насправді: такі поради батьки можуть почути від знайомих або родичів. Дослухавшись до них, можна зробити велику помилку, втратити безцінний час, змарнувати дуже важливий період для розвитку дитини. Перевірити слух варто

кожній новонародженій дитині уже в першій місяць її життя, щоб якомога раніше виявити порушення слуху і розпочати допомогу. Порушення слуху батькам важко помітити, не можливо виявити без спеціального дослідження. Дитина, яка не чує, реагує на гучний стук, повертається, коли на підлогу впав важкий предмет, відчуває кроки, коли не бачить того, хто йде. Всі ці звуки супроводжуються досить сильною вібрацією, саме її і сприймає дитина, але не через органи слуху, а переважно через м'язи і кісткову тканину. Дитина також може реагувати на потік повітря, що супроводжує мовлення. Малюк може відчути й рух повітря, коли відчиняються двері у приміщенні. Поведінка дитини (озирнулася, пішла до входних дверей тощо) часом сприймається батьками як реакція на звук. Ще важче помітити помірне порушення слуху. Адже дитина зі зниженим слухом чує гучні звуки та звуки помірної сили недалеко від вушка, частково сприймає і розуміє мовлення, навчається говорити, щоправда із запізненням та недосконало. Якщо слух дитини не перевіряли у віці немовляти, то будь-яке відставання у мовленнєвому розвитку має спонукати до перевірки слуху дитини.

Міф 2. Не існує слухових апаратів, які здатні допомогти почути дитині з важким порушенням слуху.

Насправді: сучасні слухові апарати та системи кохлеарної імплантації здатні суттєво покращити слух при порушенні слуху будь-якого ступеня, в тому числі й при глухоті.

Міф 3. Слухопротезування – остаточне вирішення проблем.

Насправді: протезування слуховим апаратом або кохлеарним імплантом – обов'язкова, але не достатня передумова для успішного розвитку дитини, важлива, але не єдина складова підтримки дитини з порушенням слуху. Не менш важливим є розвивальне середовище у родині та регулярні заняття із сурдопедагогом. Ще один суттєвий аспект – забезпечити можливість

спілкуватися і взаємодіяти з іншими дітьми, як із збереженим, так і з порушеним слухом.

Міф 4. Навчання дитини з порушеним слухом можна починати, коли дитина буде здатна «висидіти заняття», стане старшою та розумнішою, буде «готова до перебування у садочку».

Насправді: починати навчання необхідно одразу після того, як дізналися, що слух порушений. Світова практика засвідчує, що оптимальний вік дитини для початку спеціальної фахової (в тому числі педагогічної) допомоги - до 6 місяців. Ранній початок – передумова успіху!

Міф 5. Навчання дитини з порушенням слуху здійснюють лише сурдопедагоги на спеціальних заняттях, а роль батьків полягає лише у тому, щоб привести дитину на заняття до дипломованого фахівця.

Насправді: батьки відіграють вирішальну роль у розвитку дитини з порушенням слуху. Батьки – перші і найголовніші вчителі. Саме вони проводять найбільше часу з дитиною, найкраще знають її потреби, інтереси і можливості, тому мають найбільші можливості для позитивного впливу. Розвиватися і навчатися малюк може не лише на спеціальних заняттях, та вони й не доречні і не можливі, коли дитина зовсім маленька. Фахівці під час консультацій скерують батьків, підкажуть як допомогти дитині розвиватися під час щоденних побутових діяльностей, режимних моментів, ігор, прогулянок тощо. Коли дитина підросте, прийде час занять. Але й вони проводяться з дитиною дошкільного віку у формі захопливих ігор, організованої взаємодії та спілкування. Все засвоєне на заняттях із сурдопедагогом треба закріплювати вдома, тоді воно стане справжнім інтелектуальним і мовленнєвим надбанням дитини, а не залишиться зазубреним, не потрібним баластом.

Міф 6. Дитина, яка не чує, може говорити лише жестовою мову, не здатна опанувати словесне, особливо усне мовлення.

Насправді: існують різні методи навчання дітей з порушеннями слуху: словесні, жестові, білінгвальні (двомовні словесно-жестові).

Після слухопротезування важливо звертати увагу на дві взаємопов'язані складові слухомовленнєвого розвитку:

- 1) уміння сприймати звуки, в тому числі мовлення, та
- 2) сформованість навичок спілкування на слуховій або слухо-зоровій (залежно від слухових можливостей та слухового досвіду дитини) основі.

Уміння сприймати звуки передбачає:

- виявлення звуку (є звук чи немає), реагування на аудіосигнали,
- зосередження уваги на звуках, в тому числі на мовленні співрозмовника,
- розрізнення звуків,
- усвідомлення того, які саме звуки утворюють складний сигнал, з яких звуків складається слово,
- здатність до відтворення сприйнятих складних сигналів (незнайомого слова наближено до його ритму та звукового складу відповідно до можливостей дитини, сформованості навичок звуковимови).

Сформованість навичок спілкування – це не лише вміння говорити, а ще й вміння взаємодіяти, практичне застосування різних способів встановлення та підтримання комунікативних контактів, зокрема:

- висловлення почуттів та потреб,
- підтримання та ініціювання комунікації з близькими невербальними та вербальними засобами,
- здатність до спілкування у парних, групових та колективних іграх, різних життєвих ситуаціях за участі інших дітей та дорослих тощо.

Слухомовленнєва поведінка

Уміння слухати формується поступово під впливом акустичного середовища та завдяки цілеспрямованій корекційно-розвивальній роботі. Вже у перші дні після слухопротезування дитина демонструє реагування на зовнішні звуки (побутові звуки, дзвінок телефона, гавкіт собаки, шум машин тощо), які не супроводжуються візуальним підкріпленням. Спочатку дитина реагує на звук з підказкою або після попередження дорослого, а потім самостійно на безумовно- (безпосередня природня реакція) та умовно-рефлекторній (відпрацьована реакція на звук у результаті спеціальних тренувань) основі у побуті, вдома, у знайомих життєвих ситуаціях поза домом, в магазині, на ігровому майданчику, у групі освітнього закладу тощо, виявляє цікавість до звуків у незнайомій обстановці, новому зовнішньому оточенні. Акустичний сигнал спричиняє спонтанну раптову зміну поведінки, малюк здригається, на мить припиняє рухи, шукає поглядом джерело звучання та затримує на ньому свою увагу, повертає голову до джерела звуку (відповідно вікових можливостей). На знайомий голос дитина реагує по-особливому, затримує погляд на обличчі мовця, підтримує зоровий контакт, спостерігає за виразом обличчя співрозмовника. Коли звуки стають значущими для дитини, вона починає проявляти цікавість до них у знайомих та у нових ситуаціях, реагувати на початок та кінець звучання – прислухається до голосів, емоційно сприймає голос незнайомої людини, вслуховується у побутові звуки, звуки вулиці, голоси тварин тощо.

Про слухомовленнєвий розвиток свідчить формування нових навичок та їх демонстрування у поведінці: відрізняє немовленнєві і мовленнєві звучання (звертає погляд на людину або шукає джерело звучання серед предметів); розуміє та реагує на інтонацію голосу (у дитини змінюється вираз обличчя у відповідності до інтонаційного забарвлення); звертає погляд на предмет, який називають; локалізує і розпізнає знайомі звуки (дивиться, іде у бік джерела звуку, називає предмет, який звучить без візуального підкріплення); розрізняє звучання (дзвінок у двері і сигнал мікрохвильової пічки; роботу пилосмока і кавової машини тощо), голоси людей.

Поступово завдяки слуховому досвіду дитина навчається виокремлювати значущий звук, прислуховуючись до мовлення людини на шумовому фоні (наприклад, у гамірному приміщенні). Показовим щодо слухового розвитку є її реагування на своє ім'я у тихому приміщенні та за наявності фонового шуму, вміння показувати членів родини, знайомі предмети на прохання, шукає поглядом у приміщенні або обирає із запропонованих (предмети, іграшки, малюнки або фотографії розташовані перед дитиною на столі або в ігровій зоні на килимку, дивані тощо). Спочатку дитина обирає названий предмет або малюнок із двох, потім із кількох запропонованих. Розуміння зверненого мовлення засвідчує те, що дитина показує частину тіла, дає названий предмет; виконує вказівки, сформульовані одним, а пізніше й двома, трьома словами.

Про ефективність слухопротезування свідчить зміна мовленнєвої поведінки при використанні слухової системи (слухового апарату/тів або систем/и кохлеарної імплантації), а саме дитина

- частіше використовує голос,
- правильніше промовляє звуки,
- намагається наслідувати мовлення (спонтанна імітація), спочатку з обмеженим фонетичним репертуаром, а з часом кількість фонем, які дитина використовує при спонтанній імітації мовлення, збільшується.

- **кожна людина повинна мати можливість чути і бути почутою;**
- **раннє втручання – основна передумова успіху;**
- **слухопротезування – необхідна, але не достатня умова для успішного слухомовленнєвого та пізнавального розвитку дитини з порушенням слуху, виключно важливе значення має педагогічний супровід та підтримка з боку батьків;**
- **ніколи не пізно покращити слух;**

- **запорука успіху – комплексний міждисциплінарний підхід, до реалізації якого залучена команда фахівців з медичної, технічної, психолого-педагогічної, соціальної сфер та батьки дитини**

Розділ 2

Розвиток слухового сприймання та мовлення

Оцінка слухової функції

Питання дослідження слуху у дітей завжди цікавило батьків та педагогів. Відомо, що чим раніше виявлено порушення слухового аналізатора, тим ефективніша реабілітація дитини.

Виявлення порушення слуху у ранньому віці може бути утруднено: дитина не скаржиться на порушення слуху тому, що не усвідомлює цього; батьки не помічають порушення слуху у дитини і не вживають необхідних заходів; не завжди є можливість перевірити стан слуху у дитини раннього віку.

Зауважимо, що гуління тощо у дітей з порушенням слуху нічим не відрізняється від дітей з нормальним слухом. Тому порушення слуху у домовленнєвий період може бути пізно виявлено.

Завданням сурдоаудіології є діагностика рівня збереженості слуху, правильна його інтерпретація (тлумачення) і профілактика патологічних змін в утворенні умовно-рефлекторних зв'язків між органами слуху і мовлення.

Завданням сурдопедагогічної науки і практики – використання і розвиток залишкового слуху, добір методик реабілітації дитини з порушенням слуху.

Методи дослідження слуху умовно підрозділяються на *об'єктивні* і *суб'єктивні* залежно від реакцій того, кого обстежують:

- об'єктивні – ті, що свідчать про стан слуху без «дитячого звіту» (мовленнєвих відповідей, реакцій), тобто безпосередньої участі дитини (таке дослідження можливе навіть під час сну);
- суб'єктивні методи передбачають активну участь дитини під час її обстеження у вигляді: рухової, мовленнєвої реакції на почутий звук.

До об'єктивних безумовно-рефлекторних методів відноситься і метод дослідження слуху у плода у внутрішньоутробний період. Дослідження слуху може також відбуватися у новонароджених, навіть у перші 30 хвилин їхнього життя, у 2-3 місячному віці і надалі.

Такі методи дають відповідь на важливе питання – «чи чує дитина», але не дають відповідь на питання – «як вона чує», а саме – «який у неї рівень зниження (або збереження) слуху». У ранньому віці у дітей важко визначити зниження слуху, тому і використовуються об'єктивні безумовно-рефлекторні і умовно-рефлекторні методики.

У зв'язку з технічним розвитком отримав розповсюдження спосіб дослідження слуху за допомогою викликаних звукових потенціалів стоволо-мозкового походження із застосуванням комп'ютера.

Об'єктивні методи оцінки слуху

Застосовуються довголатентні (приховані) потенціали для визначення збереженості слуху. Вони відбивають електричну відповідь на подачу звукового сигналу від кори головного мозку і є достатніми для визначення слухової крайньої межі (порога).

До недоліків об'єктивних методик відносяться наступні:

- реакція на звуки швидко гасне;
- окресленість реакції залежить від індивідуальних особливостей дитини (загальмованість, активність і т. ін.);
- у різних дітей виникають реакції через різні проміжки часу, тобто немає можливості підрахувати, після якої кількості вправ повинна з'явитися реакція;
- відбувається швидке згасання реакції при поданні звуку вдруге;
- потрібна різна інтенсивність звуку у залежності від індивідуальності дитини;
- визначається наявність або відсутність слуху без ступеня його збереженості.

Об'єктивні методи дослідження слуху можуть бути застосовані у роботі з дітьми, у яких ускладнено спілкування з тієї чи іншої причини (новонароджені, немовлята, діти з порушеннями розвитку та ін.).

Суб'єктивні методи оцінки слуху

До суб'єктивних методів дослідження слуху відносяться наступні: дослідження слуху за допомогою мовлення, тональною аудіометрією, мовною (мовленнєвою) аудіометрією й іншими методами.

На сьогодні майже не використовують мовну аудіометрію. Проте оцінка слуху за допомогою мовлення має перевагу у тому, що не потребує спеціальної апаратури (мобільність дослідження). До недоліків відноситься те, що звук не дозується за інтенсивністю і у частотному спектрі, а також існує суб'єктивізм в оцінці сприймання мовленнєвого сигналу.

Дослідження слуху за допомогою мовлення проводиться: шепітним, розмовним і голосним мовленням (голосом). У практиці роботи педагогів шепітне і голосне мовлення застосовується рідко, між тим розмовне мовлення є повсякденним адекватним подразником. Саме розмовним голосом здійснюється освітній процес.

Шепітним мовленням може досліджуватися слух у дітей з незначним порушенням слуху з високим рівнем мовленнєвого розвитку і хорошим потенційним резервом щодо сприймання мовлення на слух.

Педагогу важливо знати, які слухові можливості у дитини для сприймання мовлення в освітньому процесі, коли дитина може сприймати мовлення не тільки за допомогою індивідуальних слухових апаратів чи загальної звукопідсилюючої апаратури, а і без них.

При організації дослідження слуху за допомогою мовлення слід враховувати наступні умови: зібрати анамнестичні дані, визначити, в якому приміщенні проводити дослідження, підготувати мовленнєвий матеріал. Доцільно досліджувати слух у приміщенні, яке відносно ізольоване від стороннього шуму і дозволяє збільшувати (продовжувати) відстань до 10-15 метрів. Якщо приміщення не дозволяє подовжувати відстань, тоді потрібно повернутися спиною до дитини, яка знаходиться у кінці кімнати, і промовляти мовленнєвий матеріал. Звукова хвиля доходить до органу слуху дитини, відбившись від протилежної стіни, подовжуючи відстань приблизно вдвічі.

Дехто починає досліджувати слух з найбільшої відстані, поступово її скорочуючи. Цей спосіб найбільше підходить для діагностування слуху у дорослих. У дітей досліджувати слух потрібно з меншої відстані, поступово її збільшуючи для визначення порогу сприймання мовлення на слух.

Дослідження слуху може проводитися за допомогою елементів мовлення: звуків, слів, фраз. Найбільш доцільними для дослідження є слова, тому що у них відсутня абстракція, яка закладена у звуках мовлення, і вони не мають контексту як фрази, який може сприяти розрізненню мовлення на слух.

Дослідження слуху потрібно починати з вуха з більшою втратою слуху, за ним досліджується вухо з більш збереженим слухом, потім проводиться бінауральне дослідження.

Словесне дослідження слуху у дітей проводиться у два етапи. На першому етапі діти знайомляться зі словами за картинками, слухають як вони звучать. На другому етапі спочатку проводиться слухо-зорове тренування мовлення, а після того проводять розрізнення слів на слух. Тренування проводиться у тому випадку, коли дитині важко розрізнити слова, при цьому порядок слів потрібно змінювати.

Спочатку дитині потрібно дати розрізнити слова біля вуха, або на відстані 0,5 метра, потім відстань потрібно збільшувати. Результати дослідження фіксуються, записується відстань, на якій дитина сприймає слова і кількість розрізнених слів на слух. Так визначається слуховий поріг сприймання дитиною слів і максимальна відстань, яка дозволяє сприймати 70-80% мовленнєвої інформації.

Дослідження слуху методом *порогової тональної аудиометрії* є більш досконалим. Дослідження проводиться за допомогою аудіометра. Метою цього дослідження є визначення порогової чуттєвості до чистих тонів при повітряній і кістковій звукопровідності. Перевага цього виду дослідження полягає у тому, що є можливість визначити поріг сприймання у широкому діапазоні частот (125 Гц – 8000 Гц). Дослідження спочатку проводиться з телефонами повітряної провідності, а потім з кісткової.

Результати дослідження наносяться на спеціальний бланк *аудиограми*. Загальноприйняті позначення кривої повітряної звукопровідності суцільною лінією, а кісткову звукопровідність позначають пунктирною лінією. Для правого вуха використовують червоний колір або *о-о-о*, а для лівого – синій колір або *х-х-х*. Виходячи з аудіометричних кривих робиться заключення про характер враження органу слуху.

Базуючись на особливостях аудіометричних кривих можливо зробити висновок про характер враження органу слуху. При цьому потрібно враховувати наступні показники:

- ступінь порушення слухової функції;
- співвідношення кривих за повітряною і кістковою звукопровідністю;
- направлення кривої (висхідна, горизонтальна, низхідна).

Зазвичай найбільш виражені порушення слухової функції при повітряному звукопроведенні, а при кістковому відмічаються незначні зниження.

Таким чином, метод порогової тональної аудіометрії дозволяє визначити обсяг втрати слуху і локалізацію враження органу слуху.

До суб'єктивних методів дослідження слуху відноситься мовленнєва (мовна) аудіометрія. Це звичайний, адекватний подразник для слухового аналізатора, тому що використовується мовлення. Такий метод має переваги від інших методів тим, що є можливість створити найбільшу інтенсивність при поданні мовленнєвої інформації через звукопідсилюючу апаратуру (загального або індивідуального використання) і у вільному звуковому просторі.

Таке дослідження з дитиною проводиться для визначення порогу розбірливості мовлення. Під порогом сприймання звуку на слух мається на увазі мінімальний рівень інтенсивності, під час якого у дитини з'являється перше недиференційоване слухове відчуття мовлення. У результаті підвищення інтенсивності настає максимальна розбірливість мовлення, яка відповідає 100%. У глухих дітей поріг розбірливості мовлення рівний 100% отримати неможливо. Тому у глухих дітей визначається оптимальний поріг розбірливості при найбільшому (максимальному) посиленні інтенсивності.

Для дослідження слуху за допомогою мовного аудіометра необхідно мати таблиці слів, які використовуються при перевірці слуху за допомогою мовлення.

Розвиток слухового сприймання та комунікації

Метою систем підтримки дітей з порушеннями слуху, починаючи з моменту встановлення діагнозу, є розвиток особистості, формування соціальних компетентностей, вільне спілкування, успішне навчання в школі за вибором, адаптація у широкому соціумі і комфортне перебування у ньому.

При організації супроводу дитини з порушеннями слуху важливо визначити індивідуальний освітній маршрут, скласти індивідуальну програму розвитку в закладі освіти, частиною якої буде програма з розвитку слухового сприймання і мовлення.

Головним принциповим підходом при складанні таких програм повинна стати їх індивідуалізація.

В основу індивідуальної програми має бути:

- стан слуху, ступінь його збереженості;
- рівень розвитку мовлення, комунікативні навички;
- прогнозування засвоєння дитиною навчального матеріалу;
- рівень навченості та ін.

Розвиток слухового сприймання і мовлення не може обмежуватись тільки закладом освіти. Ця робота повинна продовжуватись дома, у кругу родини. З цією метою сурдопедагог і психолог розробляють систему додаткових завдань, які проводяться батьками переважно у ігровій формі. У розвитку в домашніх умовах можна виділити два шляхи, спираючись на рекомендації німецького сурдопедагога А. Льове:

- *супутній* розвиток слухового сприймання і мовлення;
- *планомірний* розвиток слухового сприймання і мовлення.

Під супутнім розвитком мається на увазі використання будь-якої можливості або ситуації. Під планомірним розвитком – спеціально організована робота упродовж 7-10 хвилин у вигляді ігор, цікавих вправ тощо. З цією метою можна використовувати як немовні звуки, так і мовлення.

У природніх умовах у дитини формується міцна звичка слухати звуки навколишнього світу, мовлення людей, які її оточують, осмислювати мовлення і використовувати мовленнєві зразки у власному (самостійному) мовленні. Для розвитку слухового сприймання немовленнєвих звуків у дитини батьки можуть використовувати дзвінок у двері, дзвоник будильнику, телефонний дзвінок та ін.; пропонувати повторити певний звук, використовувати звуки в різних ігрових та побутових ситуаціях. Всі ігри слід супроводжувати мовленням, ініціювати мовлення дитини. У ході ігор можливо мінятися ролями з дитиною, щоб підсилити її зацікавленість до гри.

Наслідком порушення слухового сприймання у дітей є неможливість самостійного оволодіння мовленням. У дітей з нормою слухового сприймання цей процес проходить самостійно, у дітей з порушенням слуху – у результаті спеціального навчання.

Діти, що мають значний залишковий слух, мають можливість у невеликій кількості накопичувати словниковий запас і частково оволодівати усним мовленням, але повною мірою оволодіти усним мовленням вони можуть лише за умови спеціального навчання. Діти зі значною втратою слуху можуть оволодівати усним мовленням лише за умови спеціального навчання.

Недостатній розвиток усного мовлення зі свого боку заважає сприйманню мовлення на слух, зокрема за допомогою звукопідсилюючої апаратури, ускладнює її розуміння, осмислення і передачу у процесі спілкування навіть у найпростішій формі. Відповідно недостатньо розвинене мовлення є перешкодою для навчання. Засвоєння змісту навчання міцно пов'язано з словесним оформленням й осмисленням мовлення. Таким чином, недостатній рівень розвитку мовлення впливає на одну з найважливіших особливостей

загального розвитку дитини – навчальну діяльність, що визначає специфіку навчання дітей з порушенням слуху.

Процес навчання тісно пов'язаний із спілкуванням. Завдяки спілкуванню відбувається пізнання, засвоєння досвіду попередньої діяльності людей, відтворення конкретної діяльності. У дітей з порушенням слуху процес комунікації відбувається зі значними труднощами. Перешкодою виступають порушення слуху і недорозвиток мовлення. Розвиток слухового сприймання є джерелом накопичення словарного запасу, який розширює можливості мовленнєвого спілкування. А спілкування, зі свого боку, сприяє накопиченню словарного запасу, мовленнєвому і загальному розвитку дітей.

Оволодіння мовленнєвим спілкуванням залежить від багатьох умов:

- стану слуху (чим більше збережений слух, тим вища можливість оволодіння мовленнєвим спілкуванням самостійно);
- рівня розвитку мовлення (чим вище рівень розвитку мовлення, тим успішніше мовленнєве спілкування);
- використання звукопідсилючої апаратури (чим якісніша індивідуально підібрана апаратура, тим краще сприймання мовлення оточуючих, тим активніше спілкування);
- технології і методики спеціального навчання (чим сучасніші індивідуально дібрані технології і методики, тим ефективніше оволодіння процесами мовленнєвого спілкування);
- майстерності вчителя (чим кваліфікованіше вчитель, тим продуктивніша його педагогічна система).

Особливістю спеціального навчання є організація практики мовленнєвого спілкування. З цією метою у закладах освіти потрібно забезпечувати максимальні умови для організації мовленнєвого спілкування, створювати комунікативне насичене мовленнєве середовище, мовленнєвий режим в освітньому процесі і поза ним: мовленнєве спілкування з вчителем, вихователем, медичними працівниками, кухарями, батьками, друзями та іншими людьми; для цього використовують таблички, плакати тощо, де

наводяться мовленнєві зразки (слова, словосполучення, невеликі речення), прохання та ін. Українська жестова мова використовується в освітньому процесі як одна з основних мов (поряд з українською словесною) спілкування та навчання дітей з порушеннями слуху.

Мовлення і слух тісно пов'язані. Порушення слуху заважає успішному розвитку мовлення, водночас ефективне використання слуху залежить від рівня розвитку мовлення: чим кращий рівень збереженості слуху, тим більший рівень мовленнєвого розвитку. Навіть незначне зниження слуху, яке виникло у домовленнєвому періоді, приводить до суттєвих труднощів у мовленнєвому розвитку дитини.

Розвиток мовлення передбачає: збагачення словарного запасу, оволодіння граматичною будовою мови, звуковим складом слів і вимовою в цілому, розуміння мовлення, «читанням з губ», мовленнєву практику спілкування (комунікативні навички).

Збагачення словникового запасу сприяє підвищенню рівня розуміння мовлення, покращенню мовленнєвої практики спілкування, засвоєнню незнайомих слів за контекстом і ситуацією, удосконаленню сприймання мовлення на слух. Чим більшим словниковим запасом володіє дитина з порушенням слуху, тим більша частина мовлення, яку вона чує, стає доступнішою для її розуміння (осмислення).

Від рівня розвитку мовлення залежить успішне оволодіння граматичною будовою мови. Під впливом цілеспрямованого розвитку мовлення удосконалюється аналіз і синтез мовлення, яке дитина сприймає, підвищується здатність диференціювання фонем, покращується рівень досяжності сприймання зверненого мовлення.

Розвиток мовлення впливає на кінестезію («зорове фотографування»), завдяки чому удосконалюється наслідувальна здатність до вимови і самовимови, що зі свого боку веде до розвитку мовлення та позитивно впливає на «читання з губ».

«Читання з губ» допомагає поповнювати слухові враження, порівнювати свою вимову з вимовою людей, що оточують, досягати правильного положення органів артикуляційного апарату для вимови окремого звуку, слова і мовлення у цілому. Для того, щоб зорове сприймання приносило бажаний результат, потрібен достатній запас слів. Таким чином, «читання з губ» і розвиток мовлення взаємозалежні, вони тісно пов'язані між собою.

Взаємодія мовлення і слуху знаходить своє відображення у вимові як структурної частини мовлення. Відомо, що вимова дітей з порушенням слуху залежить від рівня його збереженості, від ступеня важкості вимовляння фонем і акустичних характеристик. Так, порушення слуху менше впливає на вимову голосних, ніж приголосних тому, що голосні краще сприймаються на слух. Дітям значно складніше вимовляти приголосні і на слух вони сприймаються гірше, ніж голосні. Краще виправляються порушення вимовляння фонем, які можуть сприйматися на слух.

Розвиток слухового сприймання у дітей з порушенням слуху допомагає їм розвивати звуковимову, сприяє постановці звуків мовлення, виправленню порушень і попередження недоліків вимови.

Упродовж роботи над розвитком мовлення під час навчання і життя дітей з порушенням слуху, у них зростає слухова здатність її сприймання. Оволодіння дітьми мовленням сприяє більш продуктивному розвитку слухового сприймання, як під час спеціальних вправ, так і без них. Сприймання на слух мовлення залежить від декількох умов: стану слуху, складності мовленнєвих конструкцій, рівня розвитку мовлення, контексту, ситуації та обсягу пред'явленого матеріалу на слух.

Розвиток слухового сприймання мовлення стає джерелом накопичення словникового запасу, підвищення рівня розвитку усного мовлення. Чим більше дитина оволодіває мовленням (усним та письмовим), тим більше у неї здатність до розвитку і використання слуху. Однією з умов, що сприяють успішному сприйманню мовлення на слух, є рівень розвитку мовлення. До того ж, різний рівень мовленнєвого розвитку впливає на умови, що найбільш відповідають

можливостям сприймання мовлення на слух. Чим вищий рівень мовленнєвого розвитку, тим успішніше сприймання мовлення на слух.

Таким чином, діти з порушенням слуху, що мають недостатній розвиток мови набагато гірше сприймають її на слух. Ці діти у своїй мові допускають аграматизми, неточне володіння закінченнями, інколи у словах відсутні початок чи кінець слова, спотворюється вимова слів, зустрічаються безглузді словосполучення, у самостійній мові здебільшого використовуються речення з двох трьох слів, часто речення замінюються одним словом зовсім недоречним за контекстом, інколи відбувається заміщення слів по акустичній схожості.

Отже, на загальний розвиток дитини з порушенням слуху здійснюють вплив наступні умови: стан слуху дитини, рівень розвитку мовлення, індивідуальні особливості, спеціально організоване навчання. Особлива роль належить розвитку слухового сприймання дитини, як у загальному, так і мовленнєвому розвитку.

Розділ 3

Відвідування ІРЦ. Поради батькам

Відвідування інклюзивно-ресурсного центру (ІРЦ) для проходження комплексної психолого-педагогічної оцінки розвитку дитини, консультації зі спеціальними педагогами та психологами – перший та важливий крок на шляху здобуття освіти для багатьох дітей.

Перелік питань у батьків широкий:

- *як дитина розвивається,*
- *вибір закладу освіти,*
- *як займатися з дитиною вдома (на що саме звернути більше уваги),*
- *чи є потреба у заняттях з додатковими фахівцями, яким чином їх краще організувати тощо.*

З одного боку важливо отримати консультації, фахові поради про розвиток дитини, з іншого – висновок ІРЦ є обов'язковим документом для зарахування дитини до спеціального закладу освіти, спеціального класу (групи) або організації інклюзивного навчання (за умови наявності освітніх труднощів, що зумовлюють особливі освітні потреби).

Детальна інформація для батьків про мережу ІРЦ, подання заяви, реєстрацію на порталі **Автоматизованої системи «ІРЦ»** (для подання заяви онлайн, що зручно), перелік обов'язкових та додаткових (за потреби та/або можливості, бажання батьків) документів, організацію підготовки та проведення комплексної оцінки розвитку дитини, умови проведення повторної оцінки або дії батьків у разі не погодження із рекомендаціями ІРЦ:

- розміщено на порталі АС «ІРЦ» <https://ircenter.gov.ua/> (є покрокові відео інструкції; інструкції жестовою мовою поки відсутні);
- включено до Положення про інклюзивно-ресурсний центр <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/545-2017-%D0%BF#Text>; зверніть увагу – є зміни на період дії воєнного стану, які передбачають спрощення процедури –

можливість подання копії документів, за потреби зменшення строку підготовки висновку ІРЦ та ін.;

- деталізовано у посібнику «Організаційно-методичні засади діяльності інклюзивно-ресурсних центрів» [https://mon.gov.ua/storage/app/media/inkluzyvne-navchannya/posibniki/Inclusive study Sep17.pdf](https://mon.gov.ua/storage/app/media/inkluzyvne-navchannya/posibniki/Inclusive_study_Sep17.pdf)

- розміщено на сайтах та сторінках у соціальних мережах ІРЦ, Ресурсних центрів підтримки інклюзивної освіти.

Наведемо деякі поради для батьків, які планують відвідати ІРЦ.

Упевнені, що така підтримка, допомога – на часі, особливо сьогодні, коли психологічний спокій (комфорт), впевненість у тому, що допоможуть, підтримають, уважно поставляться, – є особливо важливим.

По тексту там, де йдеться про батьків, маємо на увазі також «один з батьків», «законні представники дитини».

На допомогу батькам:

- попередньо підготуйте запитання, які б Ви хотіли задати фахівцям ІРЦ;

- за потреби продумайте та повідомте фахівцям ІРЦ важливі для Вашої дитини деталі проведення комплексної оцінки розвитку – необхідність попереднього «підготовчого» відвідування для знайомства з приміщенням та/або фахівцями; наявність у кімнаті іграшок, дидактичних матеріалів (чи не відволікатимуть); оптимальна кількість дорослих, особливості спілкування з братами /сестричками, якщо вони вдвох проходять комплексну оцінку (приміром, одночасно чи по черзі проводити комплексну оцінку); альтернативні засоби комунікації, зручні меблі тощо; можливість тримати дитину на руках, сидіти поряд; обговоріть їх із фахівцями, узгодьте; є можливість проведення комплексної оцінки за місцем проживання/навчання дитини, що визначено у документах <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/545-2017-%D0%BF#Text>;

- під час проведення комплексної оцінки обов'язковою є присутність одного з батьків (другий з батьків, бабуся та ін. присутні за бажанням); перед

проведенням комплексної оцінки порадьтеся з фахівцями, хто з дорослих буде присутнім. У більшості випадків краще бути присутнім одному з батьків (невеликої кількості дорослих), щоб уникнути зайвого шуму, моментів, які відволікають тощо. Проте є випадки, коли, наприклад, сестра краще може «допомагати» під час спілкування фахівця з дитиною, що має труднощі у налагодженні взаємодії чи особливі потреби у комунікації;

- будьте спокійними, позитивно налаштованими, не втручайтеся у взаємодію фахівця і дитини (це негативний «сигнал» дитині, що вона щось робить не так), водночас будьте поряд, підтримуйте, за потреби запитайте дозволу допомогти дитині (може бути потрібна допомога у спілкуванні, щоб зрозуміти інструкцію – «незнайома» артикуляція фахівця, вимова, жести можуть відрізнятися тощо); без потреби - не поспішайте відповідати за дитину; якщо бажаєте взяти участь – запитайте дозволу у фахівця, який працює з дитиною (можна попередньо з'ясувати цей момент, якщо для вас це важливо);

- під час оцінки в ІРЦ батьки можуть продемонструвати відео, на якому дитина проявляє себе у звичному для неї оточенні (розповідає, відповідає на питання, декламує вірш чи співає, грається, виконує навчальні інструкції, побутові дії тощо), фото із її виробами; взяти із собою іграшки (дидактичні матеріали), з якими дитина звикла гратися та/або займатися; діти (шкільного віку) також демонструють фото своїх виробів чи друзів, коментують, що створює позитивну атмосферу, дає можливість дізнатися про відносини з однокласниками;

- обговорюйте проблеми, які Вас цікавлять, розповідайте про розвиток дитини, про ситуації, які хвилюють, ставте запитання фахівцям за можливості за відсутності дитини (дитина може почекати з татом чи бабусею, бути зайнята малюванням, іграшками тощо, а Ви поспілкуєтесь тихо, щоб вона не чула, можливо домовитися про іншу зустріч або дзвінок);

- якщо потрібно візьміть додаткові документи (характеристики фахівців, які займалися з дитиною, результати обстежень тощо), зробіть копії;

- за результатами комплексної оцінки фахівці ІРЦ визначають рекомендації педагогам закладу освіти як організувати навчання, щоб підтримати дитину, що змінити/додати, щоб навчання було ефективнішим (рекомендації включені до висновку). Інформація, отримана від батьків дуже корисна, сприяє визначенню ефективних способів допомоги дитині. Запропонуйте свої поради до таких адаптацій, адже Ви добре знаєте свою дитину, її потреби (такі поради Ви звичайно будете безпосередньо обговорювати і з педагогом закладу освіти перед початком навчання);

- час на спілкування з кожною дитиною може суттєво відрізнятись, залежати від потреби для визначення труднощів дитини та подальших кроків підтримки (в одному випадку достатньо години, в іншому – Вас попросять прийти декілька разів для додаткових консультацій, провести спостереження у закладі освіти тощо), всі організаційні моменти обговорюються та погоджуються із батьками; час консультування не залежить від «тяжкості порушення», це абсолютно індивідуально;

- за результатами комплексної оцінки фахівці можуть зробити висновок, що дитина не має особливих освітніх потреб у підтримці, труднощі поодинокі та незначні (суттєво не впливають на процес здобуття освіти), в такому випадку Вам також нададуть фахові рекомендації, поради, підготують висновок;

- численні детальні рекомендації для батьків можуть створити враження що відвідування ІРЦ – це «екзамен» для дитини, насправді – абсолютно ні, спілкування відбувається в ігровій формі або відповідно до віку, завдання фахівців не перевірити обсяг знань (приміром знання таблиці множення), а з'ясувати особливості мислення, пам'яті, уваги, вміння орієнтуватися у ігровій ситуації тощо, визначити питання, в яких потрібно підтримати дитину. Фахівці завжди створюють доброзичливу атмосферу, демонструють повагу до дитини, а красиве обладнання та цікаві ігрові завдання часто є причиною того, що діти не хочуть уходити. Будьте спокійними, адже

фахівці ІРЦ максимально враховують потреби дитини і родини, підтримують і допомагають у прийнятті рішень;

- після проходження комплексної оцінки Вам повідомлять коли прийти та забрати паперовий варіант висновку ІРЦ із підписами фахівців та печаткою. Підписати висновок має один із батьків. Під час цього вже другого візиту до ІРЦ Ви також можете поставити питання, які вже більшою мірою будуть стосуватися Ваших подальших кроків в організації освіти та занять з дитиною. Електронний варіант висновку зберігається на порталі ІРЦ, доступ до нього сторонніх осіб обмежений;

- за потреби Ви можете також звернутися за консультаціями до ІРЦ (зателефонувати, написати на пошту або попередньо домовитися про зустріч).

До посібнику «Організаційно-методичні засади діяльності інклюзивно-ресурсних центрів» (2018) включено рекомендації «як налаштувати дитину на проведення комплексної психолого-педагогічної оцінки розвитку»:

- в день проведення комплексної оцінки створіть у дитини позитивний настрій. Налаштуйте дошкільника на ігрову діяльність, а школяра – на спілкування з практичним психологом;

- розрахуйте час так, щоб прийти завчасно, не поспішаючи, якщо потрібно переодягнутись і підготувати дитину;

- в день проведення оцінювання дитина повинна бути здоровою. У разі, якщо дитина захворіла, зателефонуйте в ІРЦ і попросіть перенести оцінку на інший день;

- не переживайте за результати оцінки і сам процес. Пам'ятайте, що Ваші переживання та тривога передаються дитині;

- під час обстеження не відволікайте дитину зауваженнями і репліками. У разі необхідності, дитині допоможе фахівець. В присутності дитини не говоріть «вона соромиться», «вона не любить вчити вірші, розповідати», «вона це не вміє», «вона при сторонніх людях не відповідає», тощо;

- оцінка кожним фахівцем займає майже годину, тому при потребі візьміть щось перекусити та попити;
- після комплексної оцінки обов'язково похваліть дитину, підтримайте.

У ІРЦ працюють високопрофесійні досвідчені спеціалісти, готові надати консультацію і вирішити питання, з якими звертаються батьки.

Ще один важливий момент роботи ІРЦ, який варто підкреслити: батьки, які звертаються за професійною консультацією, під час психолого-педагогічної оцінки бачать роботу спеціального педагога та практичного психолога високого рівня, можуть переконатися у тому, що заняття з таким фахівцем для маленької дитини – це захоплива цікава гра (яку часто дитина не хоче завершувати), адже підготовлені відповідно вікових та індивідуальних можливостей, інтересів дитини. А насправді такі заняття – системна продумана глибоко-фахова робота, спрямована на розвиток дитини, що надзвичайно важливо.

Батьки усвідомлюють – не можна зволікати і втрачати час, а діти отримують задоволення від роботи з педагогом, розвиваються, здобувають цінний досвід. Працюючи зі звичайним педагогом (без хоча б консультативної підтримки з боку фахівців) досягти таких результатів неможливо.

Робота вдома – важлива складова розвиткової роботи, а батьки, які вже бачили корекційно-розвиткові заняття зі своєю дитиною під час консультації, мають змогу продовжити заняття вдома.

Варіанти здобуття дошкільної освіти для дітей з порушеннями слуху

У висновку ІРЦ не вказується тип закладу/форма навчання, лише зазначається чи має дитина особливі освітні потреби, категорія (тип) освітніх труднощів, ступінь їх прояву та відповідно рівень додаткової підтримки, яка передусім може включати корекційно-розвивальні заняття, супровід асистента вчителя, адаптації/модифікації, додаткове обладнання тощо.

Остаточне право вибору закладу освіти та форми навчання для своєї дитини мають батьки / законні представники.

Вибір дошкільного закладу – непростий відповідальний момент, адже важливо, щоб дитині було комфортно, поряд були друзі, перший самостійний соціальний досвід був позитивним, а також дитина отримувала якісні освітні послуги, необхідний корекційно-розвивальний, психологічний, за потреби – медичний та реабілітаційний супровід.

Дошкільний вік – надзвичайно важливий період для розвитку дитини. Хочеться обрати оптимальний варіант для своєї дитини, враховуючи сімейні запити та обставини, щоб створити сприятливі умови для адаптації, щоб син або донька із задоволенням йшли до садочка і не виникало потреби у подальшій зміні закладу освіти.

Не зважаючи на складну фінансову ситуацію, вважаємо позитивним наявність варіантів для здобуття освіти, що забезпечує можливість врахувати потреби кожної дитини, побажання батьків.

Для дітей з порушеннями слуху така варіативність є особливо важливою із огляду на різні потреби, які залежать від провідного засобу комунікації родини та дитини (мова спілкування – словесна/жестова мова), запитів батьків, специфіки реабілітації (засоби слухопротезування, супровід фахівців, підхід, за якого відбувалось попереднє навчання) та стану слухового сприймання, індивідуальних особливостей розвитку дитини.

Представимо коротку характеристику існуючих варіантів здобуття дошкільної освіти дітьми з порушеннями слуху, які на сьогодні впроваджено в Україні.

Кожний з варіантів має певні особливості, своєрідність організації та корекційно-розвивального супроводу:

- *заклади дошкільної освіти компенсуючого типу (спеціальні заклади дошкільної освіти) та дошкільні групи спеціальних шкіл та навчально-реабілітаційних центрів*

Освітній процес у спеціальних садках здійснюється переважно за спеціальними програмами розвитку для дітей глухих та зі зниженим слухом дошкільного віку, розробленими на основі Базового компонента дошкільної освіти МОН України. Тобто зміст освіти такий як «у всіх дітей дошкільного віку», натомість включено специфічні моменти, виділено важливі у роботі з дітьми з порушеннями слуху напрями – «розвиток мовлення та комунікативна діяльність дитини», «розвиток музично-ритмічних та складоритмічних відчуттів»; включено розділи з корекційно-розвивальної роботи, зокрема: «розвиток слухового (слухо-зорового, слухо-зоро-тактильного) сприймання та формування вимови», «фонетична ритміка». Педагоги можуть використовувати у роботі «звичайні» програми, вносячи необхідні специфічні зміни із врахуванням потреб дітей у групі, власного досвіду, особливостей роботи закладу.

Вихователі за освітою є сурдопедагогами, у кожній групі передбачено посаду вчителя-сурдопедагога, який проводить корекційно-розвивальні заняття (індивідуальні, групові, підгрупові, парами тощо) із врахуванням можливостей, актуальних потреб дітей, навчальних цілей та завдань. Учитель-сурдопедагог також здійснює корекційний супровід навчального та виховного процесів у групі, долучається до різних видів діяльності, підготовки та проведення заходів. Чисельність вихованців у групі до 12.

Особливістю спеціальних садочків є білінгвальне освітнє середовище, одночасне використання в навчальному процесі та спілкуванні словесного мовлення та жестової мови.

Педагоги враховують можливості та потреби кожної дитини, мову спілкування, якої спілкуються у родині, інші фактори для забезпечення ефективної комунікації та різнобічного розвитку дітей (для одних дітей - перша мова навчання жестова, вивчення словесного мовлення відбувається на основі жестової мови, проводиться відповідна корекційно-розвивальна робота; для інших – увага більшою мірою зосереджена на розвиток слухового сприймання

та словесного мовлення, дотримання мовленнєвого середовища, стимулювання дитини до вербального спілкування).

Випускники спеціальних закладів продовжують освіту в спеціальних школах для дітей з порушеннями слуху та інклюзивних класах.

Маючи у своєму арсеналі багаторічний практичний досвід, матеріальні (спеціальну техніку, апаратуру, комп'ютерні програми тощо) та кадрові ресурси, спеціальні школи забезпечують якісну дошкільну підготовку дітей з порушеннями слуху в поєднанні з корекційно-розвивальним супроводом.

- *спеціальні групи для дітей з порушеннями слуху в закладі дошкільної освіти комбінованого типу*

Вихователі таких груп зазвичай є фахівцями в галузі спеціальної педагогіки (сурдопедагогіки); учитель-сурдопедагог, який проводить корекційно-розвивальні заняття, є штатним працівником закладу.

Корекційно-розвивальна складова передбачає заняття з розвитку слухового (слухо-зорового, слухо-зоро-тактильного сприймання) та формування вимови, розвитку мовлення, фонетичної ритміки. Наповнюваність груп до 12 дітей.

Після закінчення садочка діти продовжують навчання в спеціальних та інклюзивних школах.

Спеціальні групи часто створюються за запитом батьків певної територіальної громади (району) і в територіальній доступності до реабілітаційних центрів, які надають послуги дітям з порушеннями слуху або закладів загальної середньої освіти, де створенні спеціальні та інклюзивні класи.

Програмне забезпечення та специфіка освіти в межах такої моделі наближена до спеціальної дошкільної освіти; за організаційними та методичними аспектами її можна розглядати як «проміжний» варіант між спеціальними та інклюзивними закладами.

Поряд із існування спеціальних закладів дошкільної освіти (широкий спектр послуг та напрямів роботи; консолідація ресурсів та професіоналів)

варто гнучко підходити до створення спеціальних груп при ЗДО (територіальна доступність).

- *інклюзивні групи закладів дошкільної освіти*

Діяльність інклюзивних груп унормовано «Порядком організації інклюзивного навчання у закладах дошкільної освіти» <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/530-2019-%D0%BF#n8>

Вихователі таких груп не є фахівцями зі спеціальної освіти, необхідні знання педагога здобувають у межах програм підвищення кваліфікації (курси, семінари тощо) та працюють у команді із сурдопедагогами. У кожній інклюзивній групі передбачено посада асистента вихователя; у закладі створюється команда психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами, що об'єднує педагогів та батьків.

Корекційно-розвивальна робота в інклюзивних групах здійснюється у відповідності до висновку інклюзивно-ресурсного центру про комплексну психолого-педагогічну оцінку розвитку дитини; враховуючи потреби в більшості випадків включає заняття з сурдопедагогом з розвитку слухового (слухо-зорового) сприймання та мовлення; залежно від індивідуальних особливостей можуть бути рекомендовані заняття з практичним психологом з розвитку когнітивної та / або емоційно-вольової сфери, психологічний супровід на період адаптації тощо.

За відсутності сурдопедагога (іноді виникають ситуації, коли «складно знайти» фахівця) тимчасово заняття може проводити вчитель-логопед, а також за умови, що в дитини достатній рівень слухового сприймання (сприймає розмовне мовлення), учитель-логопед володіє методиками роботи з дітьми з порушеннями слуху. В окремих випадках корекційно-розвивальна складова включає заняття і з сурдопедагогом, і з логопедом (напрями роботи різняться).

Фахівці, які проводять корекційно-розвивальні заняття, можуть бути штатними працівниками закладу (якщо кількість годин, що «проводить» фахівець, у межах половини і більше ставки педагога, тобто в закладі є декілька

дітей, які потребують підтримки такого спеціаліста), в іншому випадку фахівці працюють за угодою.

Освітній процес в інклюзивних групах відбувається за «звичайними» освітніми програмами з внесення необхідних адаптацій та / або модифікацій відповідно до можливостей та потреб дитини з особливими освітніми потребами. Для кожного вихованця, який за результатами комплексної оцінки в ІРЦ має особливі освітні потреби в додатковій підтримці, розробляється індивідуальна програма розвитку (ІПР).

Спеціальні програми (програми розвитку дітей з порушеннями слуху) можуть бути використані як ресурс для складання ІПР та організації навчання, корекційно-розвивального супроводу.

Основною перевагою такого варіанту освіти є мовленнєве середовище, що важливо для розвитку мовлення та навичок спілкування дітей дошкільного віку, натомість корекційно-розвивальний супровід за своєї інтенсивністю поступається «спеціальній формі навчання».

Наявна практика навчання дітей зі зниженим слухом, оптимально слухопротезованих, з кохлеарними імплантатами в логопедичних групах (спеціальних групах для дітей з порушеннями мовлення) закладів дошкільної освіти комбінованого типу.

Усі діти такої групи мають особливі мовленнєві потреби / значні особливості функціонування мовлення.

Вихователі спеціальних груп для дітей з порушеннями мовлення в більшості випадків мають логопедичну підготовку; з групою працює вчитель-логопед, який системаічно проводить індивідуальні та групові корекційно-розвивальні заняття.

Педагоги керуються переважно спеціальними програмами розвитку дітей з порушеннями мовлення.

Серед основних переваг таких груп батьки дітей з порушеннями слуху називають: менша кількість дітей (на відміну від інклюзивних), мовленнєве середовище, відносно велика кількість закладів і відповідно наближеність до

дому, системний супровід логопеда, «психологічний комфорт» – кожна дитина в групі має особливості розвитку, зокрема мовленнєвого, індивідуальний підхід відповідно до можливостей дитини тощо; а заняття з сурдопедагогом чи іншими фахівцями планують організовувати приватним чином.

Проте фахівці та експерти зазначають, що спілкування з однолітками, які мають суттєві порушення мовлення, не забезпечує повноцінне мовленнєве середовище, яке необхідне для розвитку дітей з порушеннями слуху.

Відсутність можливості в закладі отримувати послуги сурдопедагога також негативно впливає на процес реабілітації (зарубіжний досвід свідчить, що найкращий варіант, коли дитина отримує необхідні послуги за місцем навчання).

Складно у декількох абзацах описати особливості кожного варіанту освіти, адже унікальною є кожна дитина та родина, водночас унікальним є кожен заклад освіти, що має свої особливості, зокрема регіональні, тому такий поділ та характеристика – умовні та схематичні.

Існують приватні заклади освіти із різним спектром послуг; є діти, які навчаються у «звичайних» групах без підтримки (без організації інклюзивного навчання) – або підтримка не потрібна або організована паралельно у приватний спосіб; навчання у реабілітаційних центрах (відвідування занять, позакласних заходів тощо).

У кожному конкретному випадку враховуємо всі фактори та обираємо найбільш оптимальний варіант.

Радимо батькам після консультації із фахівцями ІРЦ, за можливості відвідати заклад, поспілкуватися із адміністрацією та педагогами. Якщо немає можливості безпосередньо приїхати – зателефонувати, поставити питання, які хвилюють, зайти на сайт. Це допоможе зорієнтуватися та визначитися.

Якщо дитина вже отримувала послуги сурдопедагога – порадьтеся із ним щодо вибору закладу, за можливості попросіть свого фахівця познайомитися з

педагогами садочка, який ви обрали, що б вони могли обмінюватися інформацією, співпрацювати.

Будьте членом «команди закладу», підтримуйте спілкування з педагогами, прислухайтеся до порад, за можливості беріть активну участь в обговоренні нагальних питань, спілкуйтеся та підтримуйте хороші відносини з іншими батьками.

Якщо все ж таки обставини складуться таким чином, що потрібно буде змінити заклад – не хвилюйтеся, отримуйте поради від педагогів, шукайте такий варіант освіти та заклад, який буде прийнятний саме для вашої дитини.

Коротко про освітні труднощі та рівні підтримки

Наразі в українській освіті впроваджено нові підходи до визначення особливих освітніх потреб дитини та забезпечення необхідного обсягу (рівня) підтримки в освітньому процесі. Представимо коротко:

- на часі відмова від опори на категорії порушень, натомість насамперед врахування індивідуальних особливостей розвитку, потреб кожної дитини (тип та ступінь порушення не є визначальними);

- загалом введено *поняття «освітні труднощі»* та розроблено підходи до визначення категорій (типології) освітніх труднощів у дітей з особливими освітніми потребами, які можуть мати різний ступінь прояву (від легкого до найтяжчого) та зумовлюють необхідність відповідного рівня підтримки:

інтелектуальні,

функціональні (сенсорні, моторні, мовленнєві),

фізичні,

навчальні,

соціокультурні / соціоадаптаційні; в умовах війни ймовірно збільшується частка дітей, що можуть мати тимчасові соціоадаптаційні, соціокультурні труднощі (можуть полягати в наявності бар'єрів на шляху до формування

навичок пристосування до умов соціального середовища; інтеграції в соціальні групи тощо);

- освітні потреби залежить від індивідуальних можливостей, а також «факторів навколишнього середовища», які впливають на весь хід розвитку дитини (серед таких факторів навколишнього середовища можемо розглядати послугу раннього втручання, засоби слухопротезування тощо або адаптації у класі загалом);

- особливі освітні потреби зумовлюють, насамперед, необхідність адаптації освітнього середовища:

створення індивідуальної програми розвитку,

адаптацію змісту навчання, методів, матеріалів, результатів діяльності тощо,

модифікацію навчальних програм,

залучення підтримки фахівців (міждисциплінарної команди) та допоміжних засобів навчання;

- визначено *п'ять рівнів підтримки* відповідно до ступенів прояву освітніх труднощів (таким новаціям передувала попередня робота, накопичення досвіду щодо визначення диференціації необхідної підтримки). *Перший рівень підтримки* передбачає дотримання принципів «універсального дизайну» в класі/групі - таких умов, за яких зручно навчатися всім (достатність освітлення, відсутність зайвих шумів, наочність, покрокові інструкції, практичні приклади застосування знань тощо); проте для частини дітей буде потрібна організація інклюзивного навчання (*другий – п'ятий рівні підтримки*).

Відповідно до нових підходів Постановою КМ № 765 від 21.07.2021 та Постановою КМ № 493 від 29.04.2022 внесено зміни до форми висновку ІРЦ (Висновок про комплексну психолого-педагогічну оцінку розвитку дитини). Зокрема:

- у пункті 7 висновку ІРЦ зазначають «категорію (типи) особливих освітніх потреб (труднощів)» у разі встановлення необхідності у додатковій

підтримці (наявності особливих освітніх потреб). Першим обирається такий тип освітніх труднощів, який є «первинним» або такий тип труднощів, який має найвищий ступінь прояву (дитина може мати різні освітні труднощі; докладно у Вступі до Методичних рекомендацій для інклюзивно-ресурсних центрів щодо визначення категорій (типології) освітніх труднощів у осіб з ООП та рівнів підтримки в освітньому процесі (2021).

Наприклад, освітні труднощі більшості дітей з порушеннями слуху класифікують як «функціональні (сенсорні)»; зниження слуху може зумовлювати й навчальні, соціоадаптаційні та інші труднощі, які в такому випадку мають вторинний характер, водночас також вимагають застосування відповідних педагогічних стратегій у вірній послідовності; у дітей зі зниженим слухом можуть бути соціокультурні труднощі, зокрема щодо отримання інформації засобами жестової мови;

- змінено пункт 5, в якому фіксуються основні результати комплексної оцінки за напрямками (оцінка фізичного стану, оцінка мовленнєвого стану, оцінка когнітивної сфери, оцінка емоційно-вольової сфери, оцінка освітньої діяльності). Розділ щодо освітньої діяльності в оновленому варіанті висновку визначено як «Потреби в адаптації, модифікації програм навчальних предметів, допоміжних засобів для навчання та в розумному пристосуванні (у разі потреби)»;

- у пункті 9 зазначається «рекомендований рівень підтримки в закладі освіти».

Більш докладно про категорії освітніх труднощів та рівні підтримки дитини в закладі освіти зазначено у Методичних рекомендаціях для інклюзивно-ресурсних центрів щодо визначення категорій (типології) освітніх труднощів у осіб з ООП та рівнів підтримки в освітньому процесі, 2021.

Фахівці ІРЦ – досвідчені педагоги та психологи, які мають щоденний досвід роботи з різними дітками, постійно підвищують свою кваліфікацію, люблять свою роботу, з повагою ставляться до дітей та батьків.

Актуальними залишаються питання співпраці фахівців ІРЦ та батьків в атмосфері відкритості, довіри, поваги, готовності нести колективну відповідальність за прийняття рішень, взаємного розуміння й узгодження очікувань обох сторін, що, відповідно, сприяє успішному розвитку та навчанню дітей.

При підготовці розділу використано матеріали публікацій та документів:

1. Литовченко В. П., Литовченко С. В. Підготовка батьків до оцінки розвитку дітей в інклюзивно-ресурсних центрах: психолого-педагогічні основи комунікації. *Наука і освіта*. 2022. № 2. С. 31-38. <https://doi.org/10.24195/2414-4665-2022-2-5>

2. Положення про інклюзивно-ресурсний центр : постанова Кабінету Міністрів України від 12 липня 2017 р. № 545. Дата оновлення: 04.05.2022. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/545-2017-%D0%BF#Text>

3. Методичні рекомендації для інклюзивно-ресурсних центрів щодо визначення категорій (типології) освітніх труднощів у осіб з ООП та рівнів підтримки в освітньому процесі / Л.І. Прохоренко, Н.А. Ярмола та ін. Київ: Інститут спеціальної педагогіки та психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України, 2021. https://ispukr.org.ua/?page_id=8429#.Yrcvy3ZBxPY

4. Організаційно-методичні засади діяльності інклюзивно-ресурсних центрів : навч.-метод. посібник / за заг. ред. М.А. Порошенко та ін. Київ : 2018. 252 с.

Рекомендована література

Пропонуємо посібники для батьків та педагогів, підготовлені співробітниками відділу освіти дітей з порушеннями слуху Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України:

- *Новий формат освітнього середовища: діти з порушеннями слуху у дошкільці*: навч.-метод. посіб. / С. Литовченко, В. Жук, В. Литвинова. К.: ФОП Симоненко О.І., 2019. 279 с. <https://lib.iitta.gov.ua/729747/>

- *Дитина з порушенням слуху: навігація для батьків* / В. Жук, В. Литвинова, С. Литовченко, Н. Піканова, О. Таранченко. Медичний центр слухової реабілітації АВРОРА, Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України. Київ, 2018. <https://lib.iitta.gov.ua/715811/>

- *Дитина з порушенням слуху: методичний посібник* / С. Литовченко, В. Жук, О. Таранченко. <http://lib.iitta.gov.ua/714037/1/>

- *Навчально-наочний посібник для роботи з дошкільниками з порушеннями слуху (у 3 книгах) «СТЕЖКИ У СВІТ»* / В. Жук, О. Федоренко, В. Литвинова, Н. Максименко, Л. Борщевська, С. Литовченко. Київ, 2014. <https://lib.iitta.gov.ua/7800/7>

- *Сучасний курикулум в освіті дітей з порушеннями слуху : методичні рекомендації* / С. Литовченко, О. Таранченко, В. Жук, В. Шевченко, В. Литвинова, О. Федоренко. Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2021. 321 с. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/731776>

- *Учні початкових класів із порушеннями слуху: навчання та розвиток* : навчально-методичний посібник / С. Кульбіда, С. Литовченко, В. Жук, В. Литвинова. Харків: Вид-во «Ранок», 2020. 144 с. <https://lib.iitta.gov.ua/724437/>

- *Навчання дітей із порушеннями слуху: навчально-методичний посібник* / С. Кульбіда, С. Литовченко, О. Таранченко О., В. Жук,

О. Федоренко, В. Литвинова. Харків: Вид-во «Ранок», 2019. 216 с.
<https://lib.iitta.gov.ua/719471/>

- *Новий формат освітнього середовища: діти з порушеннями слуху у початковій школі: навчально-методичний посібник* / О.М. Таранченко, О.Ф.Федоренко. Київ, 2020. 223 с. <https://lib.iitta.gov.ua/730669/>

- *Освіта дітей з порушеннями слуху: сучасні тенденції та технології: навчально-методичний посібник* / С. Литовченко, О. Таранченко, В. Жук, В. Шевченко, В. Литвинова, О. Федоренко. Київ, 2018.
<http://lib.iitta.gov.ua/716978/>

- Кульбіда С.В., Чепчина І.І., Адамюк Н.Б., Іванюшева Н.В. Українська жестова мова: жестівник. Київ: Педагогічна думка, 2012.
<https://lib.iitta.gov.ua/732036/>

- Програми з корекційно-розвиткової роботи:
<https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchannya-ditej-u-specialnih-zakladah-osviti/osvita-ditej-z-osoblivimi-potrebami/navchalni-programi/korekcijni-programi/programi-z-korekcijno-rozvitkovoyi-roboti-dlya-ditej-z-porushenniyami-sluhu>

- Підручники для дітей глухих, зі зниженим слухом:
<https://lib.imzo.gov.ua/yelektronn-vers-pdruchnikv/1-klas/15-pdruchniki-dlya-osb-z-osoblimi-osvtnmi-potrebami-1-klas/>

Корисні ресурси

- Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України <https://ispukr.org.ua>, <https://www.facebook.com/ispukr>
- Відділ освіти дітей з порушеннями слуху <https://www.facebook.com/groups/268693925325131/>, https://t.me/surdo_ISPP_NAPN, https://instagram.com/widdil_surdo?igshid=YmMyMTA2M2Y=
- Електронна бібліотека НАПН України, де можна ознайомитися з напрацюваннями науковців Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України <https://lib.iitta.gov.ua/view/divisions/ins=5Fspe=5Fped/>, Відділу освіти дітей з порушеннями слуху <https://lib.iitta.gov.ua/view/divisions/dechd/>
- Психологічний консультативно-тренінговий центр Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України – консультативна та методична допомога для педагогів та батьки <https://ispukr.org.ua/?p=6083>
- фахові періодичні видання Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України – журнал «Особлива дитина: навчання і виховання» https://ojs.csnukr.in.ua/index.php/Exceptional_child та науково-методичний збірник «Освіта осіб з особливими освітніми потребами: шляхи розбудови» <https://spp.org.ua/index.php/journal>
- курси підвищення кваліфікації педагогів Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України https://ispukr.org.ua/?page_id=344

Додаток

Спеціальні заклади дошкільної освіти для дітей з порушеннями слуху (станом на 01.11.2019 р.)

<https://utog.org/osvita/doshkilna-osvita>

Вінницька область

**Обласна спеціальна загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів з дошкільним відділенням
для дітей з порушеннями слуху**

м. Вінниця

Директор: Т. Фоміна

oblinternat@ukr.net

**Кисляцька спеціальна загальноосвітня школа Гайсинського району Вінницької
обласної ради з дошкільним відділенням**

Вінницька обл., Гайсинський р-н, с. Кисляк

Директор: В. Порохнявий

kislyk-specscool@ukr.net

Піщанська спеціальна загальноосвітня школа з дошкільним відділенням

Вінницька обл., Піщанський р-н, смт. Піщанка

Директор: О. Ацеховська

pisch_school@ukr.net

Волинська область

Дошкільний навчальний заклад №28 компенсуючого типу (спеціальний)

м. Луцьк

Директор: О. Марковець

Дніпропетровська область

**Комунальний заклад освіти Навчально-реабілітаційний центр «Веселка»
Дніпропетровської обласної ради**

м. Дніпро

Директор: Т. Шара

www.centr-veselka.in.ua

**Комунальний заклад «Дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) № 264
комбінованого типу» Криворізької міської ради**

м. Кривий Ріг

Директор: Н. Колодиста

kkdnz264@ukr.net

dnz264.dnepredu.com

**Комунальний заклад «Дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) №238
комбінованого типу» Криворізької міської ради**

м. Кривий Ріг

Директор: М. Бичкова

kkndz238@ukr.net

kkdnz238.dnepredu.com

Житомирська область

Дошкільний навчальний заклад №33

м. Житомир
Директор: С. Тишковська
dnz-33@ukr.net
33.sadok.zt.ua

Комунальний навчальний заклад «Житомирська спеціальна загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів №2» Житомирської обласної ради (дошкільна група)

м. Житомир
Директор: М. Міняйло
interforgluh@i.ua

Закарпатська

Ужгородська спеціальна загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів Закарпатської обласної ради (дошкільні групи)

м. Ужгород
Директор: Н. Бушко
specdeef@ukr.net
www.specdeef.uz.ua

Хустська спеціальна загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів Закарпатської обласної ради (дошкільні групи)

Закарпатська обл., м. Хуст
Директор: Б. Геленко
khust.spetsshkola@gmail.com
www.khust-specinternat.com.ua

Запорізька область

Комунальний заклад «Кам'янська загальноосвітня школа» Запорізької обласної ради (дошкільні групи)

Запорізька обл., с. Кам'янське
Директор: Г. Панченко
kam-internat@ukr.net

Комунальний заклад «Запорізька спеціальна загальноосвітня школа «Джерело» Запорізької обласної ради (дошкільні групи)

м. Запоріжжя
Директор: О. Нішенко
zsdjerelo@gmail.com

Київська область

Білоцерківська спеціальна загальноосвітня школа І-ІІ ступенів (дошкільні групи)

Київська обл., м. Біла Церква
Директор: О. Верзун
bc_spec-int_p90@ukr.net

Дошкільний навчальний заклад №582 для дітей з порушеннями слуху

м. Київ
Директор: К. Скуйбіда
dnz582@i.ua

Кіровоградська область

Комунальний заклад «Навчально-виховне об'єднання №3 «Спеціальна загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів - дитячий садок» Кіровоградської міської ради Кіровоградської області»

м. Кропивницький

Директор: В. Фундова

nvo_kirov@ukr.net

www.facebook.com/groups/577919695903505

Львівська область

Дошкільний навчальний заклад компенсуючого типу №35 Львівської міської ради Сихівського району

м. Львів

Директор: Г. Заславська

lviv35.lvivedu.com

Комунальний заклад Львівської обласної ради «Підкамінська спеціальна загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів з поглибленою професійною підготовкою» (дошкільні групи)

Львівська обл., Бродівський р-н, смт. Підкамінь

Директор: Б. Українець

pidkaminspec@ukr.net

Миколаївська область

Миколаївська спеціальна загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів №6 Миколаївської обласної ради (дошкільні групи)

м. Миколаїв

Директор: С. Митько

mykolaivska.szoshi6@gmail.com

www.internat6.mk.sch.in.ua

Одеська область

Одеський спеціальний садок-ясла №113

м. Одеса

Директор: А. Міліховська

super-sadik113@ukr.net

Комунальний заклад «Болградська спеціальна загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів з дошкільними групами корекційного та реабілітаційного спрямування»

Болградський р-н, м. Болград

Директор: Л. Аврамова

bolgradinternat45@ukr.net

www.facebook.com/profile.php?id=100015876468625

Полтавська область

Полтавський дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) комбінованого типу №59 «Малютко» Центру ранньої соціальної адаптації дітей з інвалідністю Полтавської міської ради

м. Полтава

Директор: Л. Січкач

nvk.pok@meta.ua

www.internat6.mk.sch.in.ua

**Дошкільний навчальний заклад «Ясла-садок» комбінованого типу №32
Кременчуцької міської ради Полтавської області**

м. Кременчук
Директор: Л. Малікова
krdnz32@ukr.net

Сумська область

Навчальний дошкільний заклад (ясла-садок) № 21 «Волошка»

м. Суми
Директор: В. Супрун
dnz@gmail.com

Тернопільська область

Тернопільський дитячий дошкільний навчальний заклад для дітей з порушеннями слуху

м. Тернопіль
Директор: Н. Безкоровайка

Харківська область

Комунальний заклад «Дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) №240 комбінованого типу» Харківської міської ради

м. Харків
Директор: О. Рибалко
dnz240@kharkivosvita.net.ua
www.dnz240.edu.kh.ua

Комунальний заклад «Харківська спеціальна школа №5» Харківської обласної ради (дошкільні групи)

м. Харків
Директор: О. Мірошник
gluh@internatkh.org.ua
internat-gluh.ptu.org.ua

Херсонська область

Херсонська спеціальна загальноосвітня школа-садок I ступеня №29 Херсонської міської ради

м. Херсон
Директор: Т. Яковлева
khersonnvk29@ukr.net
nvk29.ucoz.ua

Херсонська спеціальна загальноосвітня школа I-III ступенів Херсонської обласної Ради (дошкільні групи)

м. Херсон
Директор: В. Меренков
schoolgluhih@ukr.net

Хмельницька область

Хмельницька спеціальна загальноосвітня школа № 33 (дошкільні групи)

м. Хмельницький
Директор: Г. Воробель

Новоушицька школа для глухих дітей (дошкільні групи)

Хмельницька обл., смт. Нова Душиця

Директор: С. Черноконь

Черкаська область

Комунальний заклад «Черкаський навчально-реабілітаційний центр «Країна добра» Черкаської обласної ради» (дошкільні групи)

м. Черкаси

Директор: І. Зганяйко

school37@i.ua

www.facebook.com/krainadobra1997

Комунальний заклад «Уманський навчально-реабілітаційний центр Черкаської обласної ради» (дошкільні групи)

м. Умань

Директор: В. Майданюк

detdom_um@ukr.net

umandet-dom.ucoz.ua

Чернівецька область

Чернівецький обласний навчально-реабілітаційний центр №1 (дошкільне відділення)

м. Чернівці

Директор: О. Савчук

cvnrc.com

www.facebook.com/cvnrc

Чернівецька спеціальна загальноосвітня школа №2 (дошкільне відділення)

м. Чернівці

Директор: Н. Ткачук

specschoo2.at.ua

Чернігівська область

Сосницька школа для дітей з порушеннями слуху (дошкільні групи)

Чернігівська обл., смт. Сосниця

Директор: Л. Саприкіна

sinternat@ukrpost.ua

Комунальний заклад «Чернігівський навчально-реабілітаційний центр №1» Чернігівської міської ради Чернігівської області (дошкільні групи)

м. Чернігів

Директор: А. Коломієць

nrc1@os.chernigiv-rada.gov.ua

www.facebook.com/ЧНРЦ1-Чернігівський-навчально-реабілітаційний-центр-1-1894620267522058

Навчально-методичне видання

Жук Валентина Володимирівна

Литвинова Віра Володимирівна

Литовченко Світлана Віталіївна

**ЧУТИ І СПІЛКУВАТИСЬ. КРОК ЗА КРОКОМ З БАТЬКАМИ.
МЕТОДИЧНИЙ СУПРОВІД ТА ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА**

Навчально-методичний посібник для педагогів та батьків